

Maritim historie

Innledning

Finn-Einar Eliassen

Professor Emeritus i historie, Universitetet i Sørøst-Norge

fee@usn.no

Norge har lenge vært regnet som en maritim nasjon, og mange norske lokalsamfunn har vært preget og til dels dominert av maritime næringer – ikke bare skipsfart, der Norge i perioder har vært blant verdens ledende, men også skipsbygging, båtbygging, losing, fiske, marin fangst og relaterte håndverk som (skips)tømmere, repslagere, seilmakere, (anker)smeder, og servicenæringer i havner, for eksempel krohold, gjestgiveri, forsyning til skipene og prostitusjon. Bindsterke verk om norsk sjøfarts-, fiskeri- og kystkulturhistorie dokumenterer viktige sider ved denne historien. Maritim historie har likevel ikke hatt en så framtrædende plass i de ledende historiefaglige tidsskriftene som denne situasjonen skulle tilsi. Enkelte maritime næringer har også vært nærmest usynlige i den historiefaglige litteraturen som helhet. Artiklene i dette temanummeret av *Heimen* tar dels sikte på å rette på noen av disse skjevhetene og å framheve noen nye tendenser i forskning og formidling av maritim historie – med internasjonale perspektiver.

Maritim historie

Maritim historie er ikke, som for eksempel lokalhistorie eller økonomisk historie, en egen fagdisiplin. I stedet skal den helles betraktes som et felt, der ulike disipliner, metoder og teorier møtes, med utgangspunkt i politikk, økonomi, samfunn og kultur. Den enkleste og videste definisjonen av feltet er «menneskers interaksjon med sjøen». Det omfatter blant annet skipsfart og skipsbygging, sjøhandel og -migrasjon, kystkultur og -samfunn, havrett og sjøforsvar. De følgende fem artiklene demonstrerer noe av variasjonsbredden.

I de seinere årene har det kommet flere viktige internasjonale publikasjoner som behandler maritim historie som ikke bare en viktig del av historien, men som et vesentlig *perspektiv*, der internasjonal, nasjonal, regional og lokal historie betraktes fra sjøen, noe som i mange tilfeller gir et nytt og friskt syn på historien – også lokal- og regionhistorien.¹

1. Finamore (ed.) 2004. Paine 2013. Redford 2014. Ayers 2016. Cunliffe 2017. Le Bouëdec (gen.ed.) 2017.

Temaartiklene

Tre av artiklene (Grude, Søfting og Hutchinson og Norseng) er basert på foredrag presentert i sesjonen kalt «The Shipping News» under Historiedagene i Kristiansand i 2018. To av foredragene fra den sesjonen er ikke med her: Anne Tone Aanby har allerede tidligere presentert sin forskning om skipsbyggingen på Nedeneskysten i *Heimen*.² Nora Rodins artikkel om jernmalmfarten fra Nedenes i 1780-årene er publisert i årsskriftet *Aust-Agder Arv*.³ Finn-Einar Eliassens tanker om maritime samfunn var opprinnelig tenkt som en innledning til sesjonen, men presenteres her som en artikkel. I tillegg, og som et lykketreff som ser ut som en tanke, fikk *Heimens* redaksjon tilsendt Arnljot Løseths artikkel akkurat i tide til å få den med i dette temaheftet, der den passer perfekt inn og dekker et tema – fiskerihistorien – som komplementerer de øvrige bidragene.

Jektefarten med tørrfisk fra Nord-Norge til Trondheim og særlig til Bergen er ikke noe nytt tema, verken i norsk maritim historie eller i *Heimen*. Men nå som Norges første jektefartsmuseum etableres i Bodøsjøen, som en del av Nordlandsmuseet, er det en begivenhet som vil interessere mange. Leder for museumsprosjektet, Erika Søfting, og historiker ved Nord universitet, Alan Hutchinson, forteller i sin artikkel om bakgrunnen for og innholdet i det nye jektefartsmuseet og skisserer hvilke muligheter det gir for å formidle jektefartens historie og dens betydning, ikke bare for de nordligste landsdelene, men for store deler av norskekysten.

Skipsbygging er et gjennomgangstema i mange sjøfartshistorier, men berging og reparasjoner av skip er et mye mindre kjent fenomen, som med noen få unntak er nesten usynlig i by- og regionhistorien. Denne «havarinæringen» var en hovednæring langs store deler av kysten, spesielt på Sørlandet og Vestlandet, men også så langt øst som i Tønsberg og trolig mye lenger nord enn det som foreløpig er kjent. En av dem som har arbeidet mest med temaet, er tidligere fylkeskonservator og fylkeskultursjef i Rogaland, Egil Harald Grude, som har studert havarinæringen i Stavanger amt på 1700- og begynnelsen av 1800-tallet. I sin artikkel setter han havarinæringen inn i en regional maritimhistorisk ramme. Han trekker også inn det som er kjent om næringen fra andre deler av kysten, og stiller det betimelige spørsmålet om havarinæringen kan ha spilt en større rolle også i og ved byer som Bergen og Trondheim, der by- og havnehistoriene er tause om fenomenet.

Med utgangspunkt i kystområdene på Agder og ved Skagerrak på 1700-tallet tar Finn-Einar Eliassen opp begrepet «maritime samfunn» og drøfter hvordan det kan brukes i lokale og regionale studier av kystnære samfunn i tidlig nytid (1500–1800). Han ser på beslektede begreper og argumenterer for relevansen og nytten av komparative undersøkelser mellom maritime samfunn i et internasjonalt perspektiv. Slike undersøkelser vil gi større forståelse også for norske maritime lokalsamfunn og bidra til å motvirke den «metodiske nasjonalisme» som norsk lokalhistorie ble anklaget for i en internasjonal evaluering av historiefaget i Norge for noen år siden.

Internasjonale perspektiver er også sentrale i de to siste artiklene. Professor Arnljot Løseth ved Høgskulen i Volda tar for seg de økonomiske strukturene i «Fisker-Norge» (fra Lindesnes til Varanger) i et komparativt perspektiv med sideblikk til andre nordatlantiske kystsamfunn. Han finner klare mønstre med større forskjeller og større sosial avstand i nord (fra og med Nordmøre) enn i sør, men også med lokale forskjeller innen hvert av disse områdene. Parallellen med Skottland er særlig tydelig, med kvasi-føydale strukturer på øyene i nord (Hebridene, Orknøyene og Shetland) og større frihet på fastlandet lenger sør.

2. Aanby 2007. Se også Aanby 2012.

3. Rodin 2017. Se også Rodin 2016.

På Island og Færøyene skjedde det på 1800-tallet en utvikling fra selvstendighet til avhengighet for fiskerbefolkningen. Både i Norge og i Nord-Atlanteren ser Løseth en sammenheng mellom sosial avstand og avhengighet på den ene siden og manglende initiativ blant fiskerne på den andre.

Helt internasjonalt er det nylig igangsatte forskningsprosjektet om istrafikken fra Norge og Norden på 18- og 1900-tallet, under den slående tittelen «Den siste istid», som forsker Per G. Norseng ved Norsk Maritimt Museum presenterer. Prosjektet er et samarbeid mellom maritime museer og forskningsinstitusjoner i Storbritannia, Tyskland, Nord-Amerika og Norge, der målet er å følge isproduksjonen og -transporten fra dammer og tjern i det kalde nord til kommersielle og private forbrukere i varmere land, der den nye kjøleteknikken revolusjonerte så vel næringsmiddelindustrien som matvaner og kosthold. Norseng viser hvilken sentral plass formidling vil ha i prosjektet, sågar som en del av forskningsstrategien.

Forskning, dokumentasjon og formidling er dermed nøkkelord for hele denne bolken, som også inneholder sterke argumenter for internasjonal komparasjon i lokal- og regionhistorien.

Litteratur

- Ayers, Brian 2016: *The German Ocean. Medieval Europe around the North Sea*. Sheffield/Bristol, Conn.: Equinox.
- Cunliffe, Barry 2017: *On the Ocean. The Mediterranean and the Atlantic from Prehistory to AD 1500*. Oxford: OUP.
- Finamore, Daniel (ed.) 2004: *Maritime History as World History*. Salem (Mass.)/Gainesville, etc.: Peabody Essex Museum/University Press of Florida.
- Le Bouëdec, Gérard (general ed.) 2017: *The Sea in History, Vol. 1–4*. Woodbridge/Rochester (NY): Boydell Press.
- Paine, Lincoln 2013: *The Sea and Civilization. A Maritime History of the World*. London 2013: Atlantic Books.
- Redford, Duncan (ed.) 2013: *Maritime History and Identity. The Sea and Culture in the Modern World*. London/New York: J.B. Tamis.
- Rodin, Nina S. 2016: «Mitt skip er lastet med...» *Skippere fra Nedenes i norsk sjøfartshandel 1782–1786*. Masteroppgave i historie, UiO.
- Rodin, Nora 2017: «Langs Norgeskysten med jernmalm – jernmalmskipperne fra Nedenes 1782–1786». *Aust-Agder-Arv*. Arendal.
- Aanby, Anne Tone 1976: *Befolkningsvekst og næringsforhold i Øyestad sogn på Agder 1660–1800*. Hovedoppgave i historie, UiB.
- Aanby, Anne Tone 2007: «Nedenes Fogderie, hvor Skipsbyggerierne og Egematerialerne dertil har sit egentlige Hiem ...», *Heimen*, s. 227–238.
- Aanby, Anne Tone 2012: *Skipsbyggmesterens tid. Skipsbygging i Vikkilen 1750–1920*. Oslo: Ka forlag.